

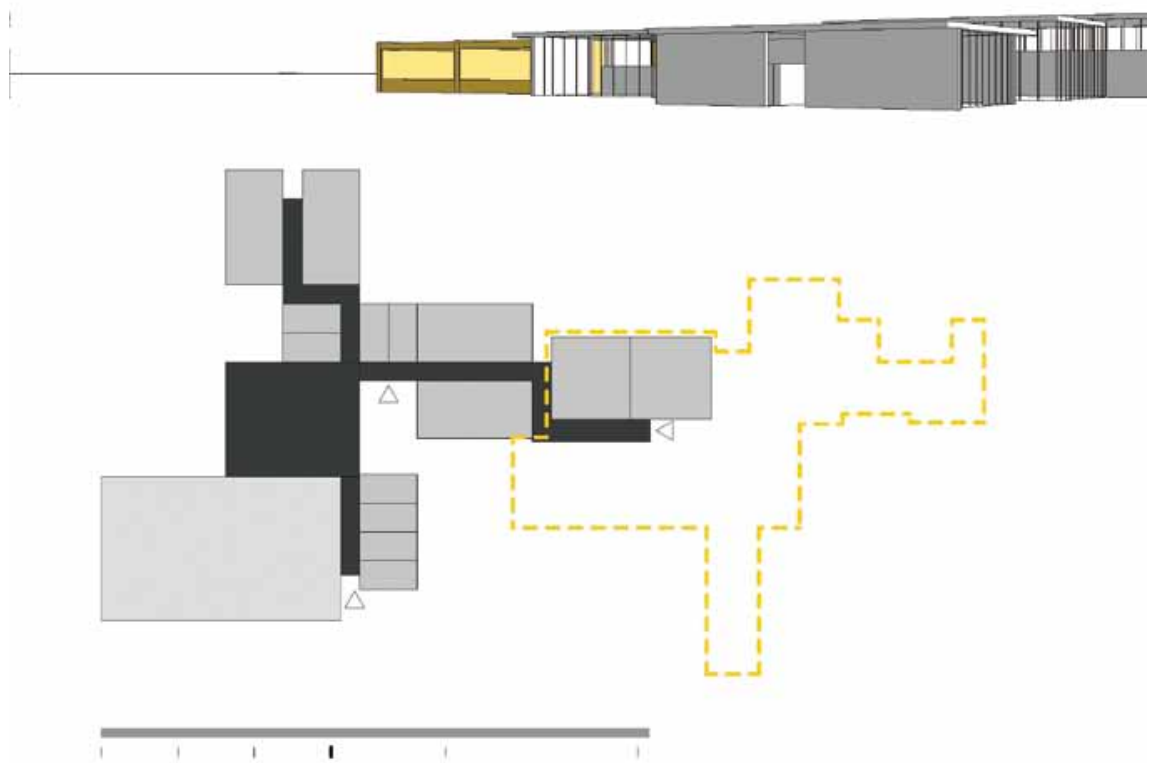
Oplossingen voor krimpende scholen in het Noorderland

Jonge architecten verkennen nieuwe opgave

Het is een opgave waar veel schoolbesturen de komende tijd mee te maken krijgen: teruglopende leerlingaantallen door een krimpende bevolking. In Noord Nederland hebben jonge architecten van de BNA de opgave onderzocht. Resultaat: creatieve oplossingen om in een krimpgebied toch goede scholen te handhaven.

Het weidse platteland van Noord Groningen, gemeente Loppersum
Foto: Mark Sekuur

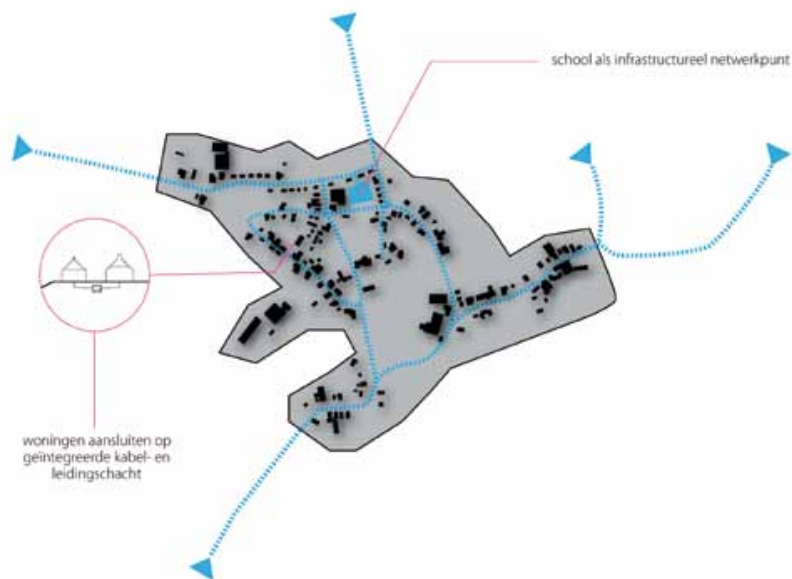
De 'wandelende school' van Egbert de Warle en Guido Wezenberg

Tekst Kees de Graaf

Een paar jaar geleden werd er nog wat meewarig gedaan door sommige bestuurders en andere professionals over het fenomeen bevolkingskrimp. Het zou zo'n vaart niet lopen en al helemaal niet in de eigen gemeente toeslaan. Inmiddels is die fase van 'ontkenning' grotendeels achter de rug. De krimp is *here to stay* en de gebieden aan de randen van Nederland – Noordoost Nederland, Parkstad Limburg en Zeeland – zijn de eerste die volop met de consequenties te maken hebben. Het teruglopen van de bevolking en daarmee het verdwijnen van voorzieningen speelde hier al langer, sluipenderwijs. Een autonoom proces van concentratie van voorzieningen heeft ertoe geleid dat in veel kleine kernen de supermarkt en het postkantoor al zijn verdwenen. De basisschool is vaak nog het enig overgebleven ontmoetingspunt, wat zorgt voor levendigheid en onderling contact. Maar ook in het onderwijs worden langzaam maar zeker de ondergrenzen bereikt. Een groeiend aantal scholen in krimpgebieden komt akelig dicht in de buurt van de minimale bestaansvoorwaarde van 23 leerlingen, waardoor sluiting dreigt. In Noord-Nederland daalt de bevolking tot 2040 nog met tientallen procenten, het aantal kinderen idem dito. De vraag is dan ook: hoe kan in een krimpregio toch hoogwaardig onderwijs worden aangeboden?

Debat voeden

Die vraag werd begin 2012 opgepakt door BNA Onderzoek, de onderzoekstak van de Bond van Nederlandse Architecten. De BNA deed al eerder onderzoek naar de gevolgen van bevolkingskrimp, maar zette nu de consequenties voor onderwijshuisvesting centraal. Aanleiding was een vraag vanuit Stichting Scholenvoerbaarheid Noord Nederland (SSNN), het bureau dat in opdracht van de drie noordelijke provincies uitgebreid onderzoek heeft verricht naar de staat van onderwijsgebouwen in dit deel van Nederland. Zouden architecten daar een verdiepingsslag op kunnen aanbrengen? Mede door het voorwerk van SSNN konden de jonge architecten vlot aan de slag. Ze kregen een brede vraagstelling mee. Naast de schoolgebouwen zelf waren ook de uitgangspunten op gebiedsniveau van belang: de positie van dorpen in het omliggende gebied, hun sociaal-culturele geschiedenis, de betekenis van bereikbaarheid en leefbaarheid. Die brede context past nadrukkelijk bij de complexe opgave die schuilt achter dat ene woordje 'krimp'. Wie *sec* naar de cijfers kijkt, ziet alleen teruglopende kinderaantallen en de noodzaak om scholen samen te voegen en te sluiten. De sociaal-maatschappelijke consequenties zijn echter veel breder en raken tal van partijen. In eerste instan- ➤

De(zelf)voorzienende school van Adriaan Jurriëns en Jurian Bosma koppelt de school aan de energiecentrale van het dorp.

tie natuurlijk de kinderen en de ouders: zij hebben de basisschool graag onder handbereik. Wanneer dat niet meer mogelijk is, komt soms ook de beslissing om te verhuizen naar een grotere stad dichterbij. In dit gebied heeft Groningen-stad een grote aantrekkingskracht. Er zijn nu al ouders uit omliggende gemeenten die hun kinderen naar een school in de stad brengen, omdat dat beter aansluit bij hun dagelijkse woonwerkpatroon. In het verlengde hiervan hebben schoolbesturen met de gevolgen te maken. Zij moeten beslissen welke scholen gesloten worden en welke niet. De staat van de gebouwen speelt daarbij een rol, maar ook de mogelijke lokale samenwerking met andere partijen rond verbrede schoolconcepten. Gemeenten zijn een andere belangrijke speler: zij zijn beducht voor de gevolgen voor leefbaarheid wanneer een school moet sluiten. Ook zij moeten nadenken over nieuwe verdien- en organisatiemodellen om onderwijshuisvesting betaalbaar te houden. Tenslotte zijn er de dorpsbewoners die met argusogen in de gaten houden wat er met de scholen in hun dorp gebeurt. Sluiting van een school maakt het dorp minder aantrekkelijk voor gezinnen om er te komen wonen en dat raakt ook hen.

Grondige analyse

Binnen dit netwerk van belanghebbenden en betrokkenen kunnen architecten een verbindende rol spelen. Zo zijn de jonge architectenteams die deel namen aan het ontwerpplab ook aan de slag gegaan met de opgave. Niet door gelijk te gaan ontwerpen, maar door eerst een analyse te maken van de situatie ter plekke. Veel van de architecten bleken afkomstig uit andere delen van Nederland en vonden de kennismaking met de ruimte van Noordoost Nederland een openbaring. Zoveel

ruimte, zoveel woon- en leefkwaliteit, zoveel sociale cohesie: het is een goed bewaard geheim. De architecten verkenden het gebied te fiets, voerden gesprekken met ouders, bewoners en gemeenten en analyseerden landschap en context. De zes teams werkten vervolgens tussen februari en september 2012 aan hun oplossingen voor de scholen in het Noorderland. Opvallend genoeg kwamen er heel verschillende concepten uit de bus. De breedte van de oplossingen van de jonge architecten maakt het mogelijk om 'Scholen voor het Noorderland' als inspiratiedocument voor krimpgebieden in heel Nederland te gebruiken. Elk gebied is specifiek, maar er zijn wel degelijk generieke principes.

Een dergelijk principe is bijvoorbeeld de vorming van nieuwe netwerken. In het concept voor de (zelf)voorzienende school van Adriaan Jurriëns en Jurian Bosma worden energievoorziening en onderwijs verbonden. De architecten signaleren dat veel schoolgebouwen aan vernieuwing toe zijn, maar dat het geld ontbreekt. In krimpgebieden staan de inkomsten van scholen sowieso al onder druk, dus de vraag is hoe een breder financieel draagvlak kan worden gecreëerd voor de bekostiging van een schoolgebouw. De oplossing is helemaal van deze tijd: maak de school onderdeel van een veel breder energieconcept. In de kern krijgt de school een biogasinstallatie, die gekoppeld wordt aan de rioolinstallatie van het dorp. Allerlei stromen worden zo verbonden: afval, energie, maar ook geldstromen. Een gemeente die toch al enkele miljoenen moet uitgeven om het verouderde riool te vervangen (maar geld tekort komt voor een nieuwe school), kan op deze manier schuiven in de begroting.

Sturen met bereikbaarheid

Het denken in netwerken is ook de basis van het concept 'school-coöperatie' van Sara van Popta, Femke Scargo en Amarens Reitsma. Zij zijn op zoek gegaan naar alternatieve samenwerkingsvormen, waarin 'ketenpartners' de krachten bundelen. Voor drie uiteenlopende gebieden heeft dit team in kaart gebracht hoe rond een school allerlei kindvoorzieningen kunnen worden gegroepeerd, die elkaar boven water houden. Centraal in de uitwerking van het team staan 'ankerpunten' en 'kanskaarten'. De ankerpunten zijn voorzieningen waarvan zeker is dat deze de komende jaren niet zullen verdwijnen, de kanskaarten zijn vernieuwende oplossingen voor het gebied. Bereikbaarheid wordt door dit team ingezet als strategisch instrument om toch scholen open te kunnen houden en de uitstroom van gezinnen tegen te gaan.

Op het schaalniveau van het schoolgebouw zelf hebben de architecten zich evenmin onbetuigd gelaten. Het concept van de herbestemde school (Marko Matic en Gerard Brouwer) laat bijvoorbeeld zien wat er voor mogelijkheden liggen in het herbestemmen van scholen die de komende jaren leeg komen. Door anderen is juist gespeeld met de factor tijd. Zo tonen Egbert de Warle

en Guido Wezenberg met de 'adaptieve school' aan dat een school zich in de loop van de tijd kan aanpassen aan veranderende omstandigheden. Met stapsgewijze investeringen, omdat het benodigde geld niet in één keer kan worden opgehoest. Dit lukt door bijvoorbeeld oude klaslokalen gefaseerd te vervangen door nieuwe (de 'wandele school') of door aan een goede kern flexibele uitbreidingen te koppelen (de 'pulserende school'), die even gemakkelijk weer kunnen worden afgebroken.

Nieuwe vaardigheden

Met deze inventieve concepten kan het debat over onderwijs in krimpregio's verder gevoerd worden, doordat opdrachtgevers (gemeenten, schoolbesturen) en andere betrokkenen gevoed worden met deze nieuwe ideeën en de verbeelding ervan. Naast de inhoudelijke uitkomsten voor de krimpregio's zijn er aanbevelingen voor de rol van de architect in deze gebieden. Het ontwerpplab is een krachtig pleidooi voor een andere manier van werken. De architect neemt daarbij het voortouw in het verkennen van het gebied, de vraagstukken die daar spelen en de kansen die zich voordoen – om deze te vertalen in integrale ontwerp oplossingen. Dat vraagt van de architect wel nieuwe vaardigheden: luisteren, doorvragen, verbinden. Waar een architect van oudsher louter met een gebouwontwerp wordt geassocieerd, gaat de architect nieuwe stijl in eerste instantie op zoek naar de sociaal-maatschappelijke processen die achter een bepaalde opgave schuil gaan. De jonge architecten hebben, gewapend met een frisse blik en veel enthousiasme,

de gevolgen van krimp van meerdere kanten belicht. Ze gaan daarbij uit van de kansen die in het gebied al aanwezig zijn: landschappelijk, infrastructureel, bouwkundig, cultureel.

In krimpgebieden ontstaat ruimte voor een aanpak 'van onderaf', juist omdat de blauwdrukplanning 'van bovenaf' hier niet meer werkt. Dat biedt kansen voor ondernemende partijen om onderwijshuisvesting veel breder neer te zetten en te verbinden met andere maatschappelijke opgaven: lokale energievoorziening, leefbaarheid, bereikbaarheid. Die verbreding maakt oplossingen haalbaar die dat voorheen niet waren, omdat niet over grenzen werd heengekeken. De toegevoegde waarde van de architect moet zijn dat hij in een situatie waarin er ogenschijnlijk geen of nauwelijks geld beschikbaar is, toch met een haalbaar concept op de proppen komt – door slimme combinaties te verzinnen en navenant kosten te verlagen en opbrengsten te genereren. Dat vraagt van de architect wel dat hij opschuift naar de voorkant van het proces, om van daaruit mogelijke ontwikkelingsrichtingen te duiden. Juist in de combinatie van een onafhankelijke opstelling en een helicopterview schuilt de kracht van de architect: door goed te luisteren naar partijen en hun belangen te verknopen. De nieuwe generatie architecten staat klaar om de partijen binnen dat krachtenveld met raad en daad terzijde te staan. ◀

Meer lezen?

De resultaten van het ontwerpplab 'Scholen voor het Noorderland' zijn door BNA Onderzoek gebundeld in een gelijknamige publicatie. Zie www.bna-onderzoek.nl.

BNA Onderzoek

BNA Onderzoek bundelt de studie- en onderzoeksactiviteiten van de Bond van Nederlandse Architecten. BNA Onderzoek is een platform voor verdieping en collegiale kennisuitwisseling van alle BNA-leden, waar verschillende expertises worden samengebracht en kruisbestuiving mogelijk wordt gemaakt. Meer informatie: www.bna-onderzoek.nl.

'De Schouloöperoatsie' van Sara van Popta, Femke Scargo en Amarens Reitsma maakt gebruik van slimme netwerkverbindingen.